

Notes sobre el parlar mossaràbic d'Eivissa

per Enric Ribas i Marí

Si ja és una constant la gran dificultat que suposa l'estudi de qualsevol dialecte mossàrab, en el nostre cas encara hem d'afegir a l'escassetat de fonts d'investigació la poca fiabilitat d'alguna d'elles.

De fet, el document bàsic per a aquest estudi no és altre que el **Memoriale divisionis**, les deficiències i irregularitats del qual ja són breument examinades per Joan Marí Cardona¹. Les dificultats encara són més grosses si tenim en compte que el document és redactat en llatí, i que aquesta llengua —com el català— pot haver influït en determinades grafies del document.

A part d'això, existeixen altres documents, alguns topònims i unes poques paraules fossilitzades en el nostre dialecte que ens poden ajudar a desxifrar com era la llengua dels eivissencs a l'arribada dels catalans, el 1235.

Intentarem, doncs, determinar alguns trets característics d'aquell parlar, sense que això sigui obstacle per reconèixer les limitacions del treball i que aquest resta inconclús, a l'espera de posteriors rectificacions, aprofundiments i ampliacions que li seran ben necessàries.

E i O tòniques llatines

El **Repartiment**, d'Eivissa assenyala una clara tendència a la no diftongació.

En el primer cas, són nombroses les ocasions que testimonien un diminutiu romanç —**ellu**, —**ella**: geble **Alfilel** (24), geble **Felmexel** (24, 25), geble **Leugela** (36), caria **Pilelle** (6 Xarch), caria **Zafargell** (8 Xarch), caria **Canatelle** (21 Xarch), caria **Cutelle** (5 Benizamid), caria **Doroxel** (11 Benizamid), caria **Benifilell** (27 Benizamid), raffal **Benifilell** (27 Portumay), caria **Aleugele** (2 Algarb). No s'observa —en canvi— cap rastre d'una possible diftongació —**ie**—.

En el segon cas predomina igualment la no diftongació: **Portuma** (3), **Portuman** (3), **Portumay** (23), geble Alicuf **Benizorol** (27, 28), alcharia **Benizorol** (28), geble **Benibazola** (36), **caderiol** (40, dues vegades), caria **Alcoyguia** (2 Benizamid), caria **Benibazola** (1 Algarb). No apareix cap senyal de diftongació.

Els topònims actuals **Perella**, **Safargell**, **Canadella**, **Cutella** i **Mastella** són encara testimonis d'aquesta no diftongació.

1. J. MARÍ CARDONA, *Illes Pitiüses: I La conquesta catalana de 1235* (Eivissa, 1976), ps. 67, 68, 69.

La —O final

Respecte de la pèrdua o de la conservació de la —o final, el **Memoriale divisionis** ens ofereix solucions prou definides.

Pèrdua de la —o: **Portuma** (3), **Portuman** (3, 7, 9, 30), **Portumay** (23, 26, 29, 33), caria **Balanzat** (1 Benizamid), geble **Barbat** (23), geble **Alfilel** (24), geble **Felmexel** (24, 25), geble Alicuf **Benizorol** (27, 28), alcharia **Benizorol** (28), **caderiol** (40, dues vegades), caria **Zafargell** (8 Xarch), caria **Beniconter** (8 Benizamid), raffal **Almagost** (10 Benizamid), caria **Doroxel** (11 Benizamid), caria **Benifilell** (27 Benizamid), caria **Benilucer** (5 Portumay), raffal **Benifilell** (27 Portumay), caria **Benilop** (15 Algarb), caria **Cudaer** (19 Algarb).

Conservació de la —o: raffal **Tagomago** (14 Xarch). En un document² de l'any 1246, es fa menció d'una **Alch(er)ia de Alchavito** a Formentera. Es tracta d'una llatinització del nom, ja que el document és redactat en llatí³.

El fet que només el nom de **Tagomago** mantengui una —o final, i atès el seu origen prerromànic³, ens fa pensar que el dialecte mossàrab eivissenc acusava una forta tendència a la pèrdua de la —o final. L'actual **Portossaler** i l'antic **Portumany**, són en realitat dos topònims que també l'han perduda; la —o del primer element **Porto**— o **Portu**— perd la seua condició de final. Però **saler** (<*SALARIU⁴) i **many** (<*MAGNU) són dues mostres evidents de pèrdua de la —o final.

Els diftongs decreixents: AI i AU

Resulta sorprenent, en el **Memoriale divisionis**, la manca total i absoluta del típic sufix mossàrab —**ayr** (<—ARIU), fidel testimoni de conservació del diftong AI llatí o secundari. Contràriament, la caria **Beniconter** (8 Benizamid) i la caria **Benilucer** (5 Portumay) ostenten una terminació —**er** que bé podria indicar una tendència a la monoftongació. El mateix podríem pensar del topònim actual **Formentera**. Però **Formentera** ja devia ser un nom prou co-

negut i usat pels catalans abans de la conquesta, i no ens serveix per a treure'n cap conclusió.

La influència catalana, així mateix, degué ser prou important. No hi ha cap rastre d'una forma **ei** intermèdia entre **ai** > **e**.

Tot plegat ens fa pensar que les terminacions —**er** són possiblement degudes a la influència catalana. Així, la caria **Cudaer** (19 Algarb) (variant de ***Cudayr**?), apareix més tard amb el nom **Alcoder**⁵. No podem, doncs, destriar la conservació o no del diftong AI en el parlar mossaràbic eivissenc, però ens inclinam a creure que les terminacions —**er** són més aviat conseqüència de la influència catalana, que no el resultat d'una tendència mossàrab a la monoftongació.

Quant al diftong AU, ens trobam encara més desassistits: només el topònim actual **Besora**, ja existent al segle XIV⁶, i cas de ser anterior a la conquesta catalana, ens indicaria l'existència d'una forma llatina ***BISAURA**⁷. Però tanmateix és molt probable que la monoftongació, també en aquest cas, sigui deguda a la influència catalana⁸.

La L— inicial

En el mossàrab eivissenc no hi ha cap indicatiu de palatalització de la L— inicial: geble **Lucheyn** (17), geble **Leugela** (36), **Benloax** (45), **Lemogaya** (47), caria **Laztach** (28 Benizamid), caria **Aleugele** (2 Algarb), caria **Alabrisa** (17 Xarch).

Ni tan sols quan la paraula romanç va precedida de l'article **al**⁹, i per tant la l— inicial perd aquest caràcter, no es produeix cap palatalització: **Alabrisa** > **Alabritja** > **Labritja** (pronúncia actual).

Vocalització de la L implosiva

Només hi ha un possible exemple en el nostre **Repartiment**: caria **Auxale**

2. *Ibid.*, p. 154.

3. Vegeu A. GRIERA, *Gramàtica històrica catalana*, p. 18; J. VENY, *Randa*, núm. 5.; i DCVB, s.v. **Tagomago**.

4. J. COROMINES, *Entre dos llenguatges*, II, ps. 222 i 223, nega aquesta etimologia i es decanta per un ètimon **Salé**, d'origen bereber.

5. J. MARÍ CARDONA, *op. cit.*, p. 150.

6. *Ibid.*, p. 82.

7. J. COROMINES, *Congr. Barc.*, p. 412.

8. Vegeu DCVB, s.v. **Besora**, i podreu comprovar l'abundància de topònims amb aquest mateix nom, que hi ha a la llengua catalana.

9. En el cas d'**Alabrisa** el romanç simplificaria la l geminada. Vegeu A. GALMES DE FUENTES, *El mozàrabe de Murcia en el Libro del Repartimiento*, a *Miscel·lània Aramon i Serra* (Barcelona, 1979), p. 228.

(21 Benizamid).

Tanmateix sembla evident que la vocalització de la l implosiva en nombroses paraules del dialecte eivissenc¹⁰ (aufals, Aubarca, aufàbega, etc. ...) és un fenomen imputable a la pronunciació de la mossarabia eivissenca.

Sonorització de les consonants sordes intervocàliques (P, T, C > b, d, g)

Les solucions que ens ofereix el **Memoriale divisionis** són en aquest cas contradictòries.

No sonorització: caria **Tastata** (15), caria **Tatasta** (20), **Benipater** (35, 39), **Abnatale** (47), caria **Tatasta** (18 Xarch), caria **Canatelle** (21 Xarch), caria **Cutelle** (5 Benizamid), caria **Benipipi** (6 Portumay), caria **Benilop** (15 Portumay), caria **Forata** (10 Portumay).

Sonorització: Bella **Formiga** (16), **caderiol** (40, dues vegades), **Lemogaya** (47), caria **Formiga** (19 Xarch), caria **Benifadale** (17 Portumay), caria **Cudaer** (19 Algarb).

El topònim actual **Cutella** testimonia la no sonorització com els antics **Benitasta**¹¹ i **Benipepin**¹². **Vedrà**, **Forada** i **Canadella** poden ser sonoritzacions posteriors a l'arribada dels catalans, encara que convé mantenir les reserves oportunes.

El topònim **Formiga** (posteriorment **Beniformiga**) o bé ens indica clarament una sonorització, o bé una influència de la llengua catalana a l'hora de ser redactat el document de **Repartiment**. La sonorització de **FORMICA** estaria en franca contradicció amb la paraula eivissenca —ben viva encara— **furicar**¹³ (< *FURICARE), que manté la consonant intervocàlica sorda encara avui en dia.

Tot plegat ens inclina a pensar que en el mossàrab d'Eivissa hi havia un fort predomini de les consonants sordes intervocàliques¹⁴, per bé que s'endevinen algunes sonoritzacions (vacil·lacions pròpies d'una època de canvis lingüístics constants).

Evolució de —LL— del llatí

El so resultant de la —LL— del llatí és transcrit de diverses formes, si bé normalment el trobam representat per **ll**:

10. M. VILLANGÓMEZ LLOBET, *Curs d'iniciació a la llengua* (Eivissa, 1978), p. 210.
11. J. MARÍ CARDONA, *op. cit.*, p. 87.
12. *Ibid.*, p. 144.
13. E. RIBAS MARÍ, *Aportació pitiüsa al Diccionari Català-Valencià-Balear*, treball dipositat a l'Institut d'Estudis Eivissencs i pendent de publicar.
14. Això no impedeix que s'hagi produït una sonorització anterior, i que per influència de la llengua àrab i de la seua evolució interna, s'hagi produït de nou un ensordiment. Vegeu Á. GALMES DE FUENTES, *op. cit.*, ps. 230 i 231.

1. Caria Benipater	2. Caria Benipater	3. Caria Benipater	4. Caria Benipater
5. Caria Benipater	6. Caria Benipater	7. Caria Benipater	8. Caria Benipater
9. Caria Benipater	10. Caria Benipater	11. Caria Benipater	12. Caria Benipater
13. Caria Benipater	14. Caria Benipater	15. Caria Benipater	16. Caria Benipater
17. Caria Benipater	18. Caria Benipater	19. Caria Benipater	20. Caria Benipater
21. Caria Benipater	22. Caria Benipater	23. Caria Benipater	24. Caria Benipater
25. Caria Benipater	26. Caria Benipater	27. Caria Benipater	28. Caria Benipater
29. Caria Benipater	30. Caria Benipater	31. Caria Benipater	32. Caria Benipater
33. Caria Benipater	34. Caria Benipater	35. Caria Benipater	36. Caria Benipater
37. Caria Benipater	38. Caria Benipater	39. Caria Benipater	40. Caria Benipater
41. Caria Benipater	42. Caria Benipater	43. Caria Benipater	44. Caria Benipater
45. Caria Benipater	46. Caria Benipater	47. Caria Benipater	48. Caria Benipater
49. Caria Benipater	50. Caria Benipater	51. Caria Benipater	52. Caria Benipater
53. Caria Benipater	54. Caria Benipater	55. Caria Benipater	56. Caria Benipater
57. Caria Benipater	58. Caria Benipater	59. Caria Benipater	60. Caria Benipater
61. Caria Benipater	62. Caria Benipater	63. Caria Benipater	64. Caria Benipater
65. Caria Benipater	66. Caria Benipater	67. Caria Benipater	68. Caria Benipater
69. Caria Benipater	70. Caria Benipater	71. Caria Benipater	72. Caria Benipater
73. Caria Benipater	74. Caria Benipater	75. Caria Benipater	76. Caria Benipater
77. Caria Benipater	78. Caria Benipater	79. Caria Benipater	80. Caria Benipater
81. Caria Benipater	82. Caria Benipater	83. Caria Benipater	84. Caria Benipater
85. Caria Benipater	86. Caria Benipater	87. Caria Benipater	88. Caria Benipater
89. Caria Benipater	90. Caria Benipater	91. Caria Benipater	92. Caria Benipater
93. Caria Benipater	94. Caria Benipater	95. Caria Benipater	96. Caria Benipater
97. Caria Benipater	98. Caria Benipater	99. Caria Benipater	100. Caria Benipater

caria **Pillele** (6 Xarch), caria **Zafargell** (8 Xarch), caria **Canatelle** (21 Xarch), caria **Cutelle** (5 Benizamid), caria **Benifilell** (27 Benizamid), raffal **Benifilell** (27 Portumay).

Davant aqueixos exemples trobam també algun cas de grafia **ll**: **geble Vilar** (17), **geble Alfilel** (24) (cf. caria **Benifilell**, raffal **Benifilell**), **geble Felmexel** (25), **geble Leugela** (36), caria **Doroxel** (11 Benizamid), caria **Aleugela** (2 Algarb).

En algun dels exemples anteriors, la **l** seria una simplificació de la **ll**, quan resta com a consonant final per pèrdua de la —o.

A la vista dels exemples esmentats, sembla clara la palatalització de la **L** geminada en el parlar mossàrab d'Eivissa; i els topònims actuals **Mastella**, **Parella**, **Safragell**, **Canadella**, **Cutella** no fan sinó confirmar-ho.

Altres característiques del parlar mossàrab d'Eivissa

Podem parlar, sense massa por d'equivocar-nos, de les següents:

a) **Manteniment de la F — inicial llatina**

Sembla un fet evident: caria **Formiga** (19 Xarch), caria **Benifamigi** (4 Portumay), caria **Forata** (10 Portumay), caria **Benifadale** (17 Portumay). Els posteriors **Forada**, **Beniformiga** i la mateixa paraula **furicar**, de la qual ja hem parlat abans, corroboren aquesta característica que ens acosta als altres dialectes mossàrabs.

b) **Ar. —ST—> rom. ç**

El grup —ST— àrab, o de les veus d'origen llatí transmeses pels àrabs amb un grup anàleg, que a l'Espanya cristiana ha donat **ç**, a les Pitiüses, com a la majoria dels dialectes mossàrabs es manté sense modificar: raffal **Almagost** (10 Benizamid), i posteriorment **Beniagost**¹⁵; caria **Tastata** (15), caria **Tatasta** (18 Xarch), posteriorment **Benitasta**;

15. Hem de tenir molt en compte, tanmateix, que al segle XIII no era gaire freqüent, en català, representar la palatalització amb **ll**.
16. J. MARÍ CARDONA, *op. cit.*, p. 126.

Mastella (topònim actual).

c) **Palatalització del grup llatí —GN—**

Així ho evidencia la pronúncia actual de **Portmany** (< PORTU MAGNU), i les vacil·lacions gràfiques del **Repartiment**: **Portuma** (3), **Portuman** (3, 7, 9, 30), **Portumay** (23, 26, 29, 33).

d) **No palatalització del grup llatí —NN—**

Aquesta és la deducció lògica dels topònims actuals **Canaret** i **Canar** (< *CANNARE), 'lloc de canyes, canyer', i del substantiu **canís**.

e) **—TI—> c, ç**

Es el cas de l'alqueria de **Maçana** (< llatí **MATTIANA**).

f) **Ce, i > tx**

Com a Mallorca, el morfema final —itx, —atx de **Campanitx**, **Portinatx**, **Portitxol** no són sinó el tractament mossàrab del llatí —ICEU, —ACEU¹⁷.

g) **Conservació dels grups —MB—, —ND—**

Així ho pareix indicar, si més no, el topònim actual **Jondal**, amb els malnoms **Jondalet**, **Jondala**, **Jondaleta**; raffal **Bemerze Abenyondal** (4 Algarb), tal com figura al **Memoriale divisionis**. Segons Joan Veny¹⁸ pot ser d'ascendència mossàrbiga. No és un fet gens demostrat, per ara, però conserva el grup —ND—, com feien, per exemple, els mossàrabs valencians¹⁹.

Conclusió

Tot i ser aquest un estudi simplement d'aproximació al nostre mossàrab i haver de considerar, per tant, com a provisionals les conclusions que se'n deriven podem observar que si bé la majoria de les seues característiques l'acosten als altres dialectes mossàrabs, no deixa de ser estranya la tendència tan acusada a la pèrdua de la —o final.

Hem de esperar que l'aprofundiment i la depuració d'aquest treball ens aclariran molts de punts que resten encara ben obscurs.

ENRIC RIBAS I MARÍ

17. J. VENY, *Randa* núm. 5.
18. *Ibid.*
19. M. SANCHIS GUARNER, *La llengua dels valencians* (València, 1972), p. 121.